

Ewa Jaglarz

ORCID: 0000-0001-8754-8770, <https://doi.org/10.71358/ezu.2236>

REFLEKSYJNOŚĆ MŁODYCH PEDAGOGÓW W ŚRODOWISKU SZKOLNYM

REFLECTION OF YOUNG EDUCATORS
IN THE SCHOOL ENVIRONMENT

РЕФЛЕКСИВНІСТЬ МОЛОДИХ ПЕДАГОГІВ
У ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Musicie od siebie wymagać, nawet gdyby inni od Was nie wymagali
Jan Paweł II

1. Pojęcie refleksyjności

Refleksyjność jest umiejętnością, która polega na zdolności do krytycznego analizowania własnych myśli, emocji, działań i zgromadzonych doświadczeń. Pozwala na samopoznanie, które w konsekwencji może prowadzić do świadomego rozwoju osobistego i zawodowego. Jest to proces samoobserwacji, który pozwala na lepsze zrozumienie siebie, swoich motywacji, a także kontekstu, w którym się funkcjonuje. Wspiera rozwój osobisty i zawodowy, ponieważ umożliwia naukę na podstawie doświadczeń oraz dokonywanie świadomych zmian w swoim zachowaniu.

Osoby refleksyjne potrafią rozpoznawać swoje emocje, potrzeby i przekonania. Zastanawiają się nad tym, jak ich sposób myślenia wpływa na decyzje i działania. Wymaga zadawania sobie pytań: „Co zrobiłem dobrze?”, „Co mogłem zrobić inaczej?”, „Czego mogę nauczyć się z tej sytuacji?”. Taka analiza pomaga wyciągać wnioski z przeszłości. Owa umiejętność refleksji łączy się z gotowością do zmiany perspektywy, przyjmowania konstruktywnej krytyki i modyfikowania swoich zachowań w oparciu o zdobyte wnioski. Daje też zdolność do obiektywnego

spojrzenia na siebie i swoje działania. Pozwala to uniknąć przesadnej emocjonalności lub subiektywności. Dzięki tej umiejętności ludzie są lepiej przygotowani do przyszłych wyzwań, ponieważ potrafią przewidzieć konsekwencje swoich działań i planować bardziej świadomie.

Refleksyjność to przede wszystkim indywidualna kompetencja, która pozwala na głębsze zrozumienie własnych pragnień, lęków, mocnych i słabych stron. Dzięki niej można odkryć, co nas naprawdę motywuje, jakie wartości są dla nas ważne, a także jakie wzorce myślenia i działania nam służą, a jakie mogą nas ograniczać. Sprzyja to rozwijaniu własnej inteligencji emocjonalnej, co przekłada się na lepsze relacje z innymi. To również kluczowy element indywidualnego rozwoju. Dzięki niej możemy dostrzec, w jakich obszarach warto rozwijać własne umiejętności oraz co zmienić, by osiągnąć wyznaczone cele. Przykładowo w aktywności zawodowej refleksyjność umożliwia analizę dotychczasowych działań, wyciąganie wniosków i adaptację do nowych sytuacji, przez to sprzyja poszukiwaniu alternatywnych rozwiązań i spojrzeniu na problem z różnych punktów widzenia. Osoby refleksyjne często lepiej radzą sobie z wyzwaniami, ponieważ potrafią dostrzec nieoczywiste powiązania i innowacyjne rozwiązania. Jest to cenna cecha w wielu kontekstach, szczególnie w zawodach wymagających pracy z ludźmi, takich jak edukacja, psychologia, medycyna, a także w zarządzaniu i pełnieniu funkcji lidera w zespołach.

W badaniach pedeutologicznych, dotyczących profesji nauczycielskiej wyodrębniono kategorie analityczne, które wpisują się w refleksyjny nurt poznawczy. Związane jest to z poszukiwaniem możliwie najbardziej adekwatnych, teoretyczno-metodologicznych podstaw analizy materiałów empirycznych o charakterze jakościowym (Dróźka, 2006). Należą do nich autobiografie, pamiętniki, dzienniki, listy, eseje oraz inne wypowiedzi narracyjne. Jak zauważa Wanda Dróźka refleksyjne nurty poznawcze w badaniach pedeutologicznych znajdują swe uzasadnienie, ze względu na ich podstawowe znaczenie w postrzeganiu współczesnej rzeczywistości. Pozwala na dogłębne zrozumienie procesu profesjonalizacji zawodu nauczyciela oraz „ma znaczenie dla kształcenia i rozwoju zawodowego i osobowego nowych generacji nauczycieli” (Dróźka, 2017, s. 150).

Odpowiedzmy sobie na pytanie, czym jest refleksyjność? Po pierwsze, w perspektywie socjologicznej człowieka postrzega się jako uwikłanego w procesy globalizacji, modernizacji i paradygmatu pędzącego rozwoju społeczno-gospodarczego, w których refleksyjność stała się kluczową cechą, umożliwiającą jednostkom i grupom dostosowanie się do zmieniającego się świata. W obliczu globalizacji jednostki muszą na nowo interpretować swoje miejsce w świecie. Stają się zależne od technologii, co tworzy nowe wyzwania i dylematy moralne, które

zmuszają nijako do ciągłego refleksyjnego przetwarzania wiedzy i doświadczenia. W obszarze edukacji technologie wymusiły na nauczycielach bycie elastycznym i gotowym do eksperymentowania z nowymi narzędziami i procedurami użytkowania. Wpłynęły na rozwój nauczania zdalnego i hybrydowego, co oznaczało, że nauczyciele muszą dostosować swoje metody nauczania do środowiska online. Nauczyciele stale też korzystają ze zmieniających się metod dydaktycznych, takich jak: nauka oparta na projektach, gry edukacyjne, symulacje, interaktywne wykłady i materiały multimedialne.

Po drugie w nowoczesnym zorganizowanym społeczeństwie refleksyjność zaczyna odgrywać kluczową rolę, ponieważ jednostki zaczynają analizować i kwestionować tradycyjne normy i wartości. Refleksyjność nie dotyczy tylko wielkich kwestii filozoficznych czy społecznych, ale obecna jest również w codziennym życiu, w procesie podejmowania decyzji, w którym człowiek bierze pod uwagę skutki swoich działań w dłuższym okresie czasu. Relatywizacja i unifikacja systemów normatywnych, a także upadek dotychczasowego porządku i norm społecznych, ciągle „stawanie się” nowej rzeczywistości społecznej, niespotykana dotąd dynamika przemian i emergentny charakter drobnych zmian obliguje do refleksyjności w każdym obszarze ludzkiego życia. Nowoczesność wpływa na tożsamość jednostki, a refleksyjność staje się kluczowym mechanizmem w rozwoju osobistego rozumienia siebie i otaczającego świata (Giddens, 1991). Dla nauczycieli oznacza to nieustające bycie w gotowości. Świadomi zagrożeń, takich jak cyberprzemoc czy nieautoryzowany dostęp do danych, powoduje szczególną dbałość o przestrzeganie zasad bezpieczeństwa w sieci.

Po trzecie coraz większą rolę odgrywają środki masowego przekazu, a zwłaszcza media elektroniczne. W tym wymiarze refleksyjność jest procesem interpretacyjnym niezbędnym we współczesnym świecie, rodzajem powiązania między wiedzą a życiem społecznym (Giddens, 2004, s. 73). Bierze ona udział w „procesie mediacji doświadczenia” i staje się kluczowym mechanizmem adaptującym jednostkę do otaczającego świata (Giddens, 2002) z wszelkimi tego następstwami – zarówno pozytywnymi, jak i negatywnymi „Wiedza nie tyle towarzyszy faktycznym zdarzeniom, ile współtworzy je. Podobnie rzecz ma się ze wszystkimi innymi wymiarami życia społecznego w nowoczesności” (Giddens, 2001, s. 20). Z kolei Piotr Sztompka, widząc współczesność w wymiarze globalnym, refleksyjność rozumie jako „zdolność społeczeństwa do krytycznego myślenia o samym sobie, dostrzegania zjawisk negatywnych, patologicznych, definiowania przyszłych zagrożeń, i podejmowania na podstawie takiej diagnozy prewencyjnych środków zaradczych(...)” (Sztompka, 2002, s. 579–580). Jak zauważa Wanda Dróżka „refleksyjność, jakiej wymaga nowoczesność, to zdolność i umiejętność

myślowego zaprogramowania własnych relacji z otoczeniem poprzez ciągłe, nieustanne monitorowanie (samoobserwację) swych intencji, motywów i powodów, a więc dążenie do rozumienia źródeł swych celów, dążeń i zamierzeń, a także swego położenia w środowisku, możliwości oraz ograniczeń strukturalnych i podmiotowych” (Dróżka, 2006, s. 31). „Owo monitorowanie nie ogranicza się wszakże do uzgadniania tego, co »jest« z tym »co chcę«; dotyczy również ograniczeń, uwarunkowań czy wymogów predefiniowanych, a raczej preinterpretowanych przez świat zewnętrzny” (Manterys, 2001, s. VII). Oznacza to świadomość istnienia zwrotnej, współzależnej relacji między myśleniem poszczególnych jednostek a strukturą społeczną, której reprezentantem jest organizacja (na przykład media, szkoła, gdzie w tym wypadku ważnym elementem jest powszechnie dostępna i ogólnie stosowana wiedza).

Po czwarte refleksyjność jako narzędzie badawcze stosowane przez osobę badacza będącego podmiotem interpretującym rzeczywistość. Tak pojmowana refleksyjność przez Pierre’a Bourdieu – jest zdolnością do namysłu nad własnym myśleniem do dystansowania się i wątpienia w źródła swego myślenia. Bourdieu podkreślał, że badacze nie są neutralni, ich pozycja społeczna, wykształcenie, a także osobiste doświadczenia wpływają na sposób prowadzenia badań i postrzegania rzeczywistości.. Dlatego ważne jest, by badacze byli świadomi tych czynników, które mogą zniekształcać obiektywność ich wyników. Według niego refleksyjność wymaga raczej „systematycznej eksploracji niepomysłanych kategorii myślenia, które wyznaczają to, co jest do pomyślenia, i określają to, co zostało pomyślane” (Bourdieu, 2001, s. 38). Badacze muszą być świadomi swoich własnych pozycji społecznych, które mogą wpływać na sposób, w jaki analizują i interpretują dane, oraz w jaki sposób ich własne tło, doświadczenia i wartości mogą kształtować proces badawczy. Stąd refleksyjność można traktować również w kategorii kompetencji autobiograficznej – dotyczącej odniesienia swego życia przede wszystkim do siebie samego. W ramach tej refleksyjności Bourdieu sugerował, że badacz powinien być świadomy swojego „kapitału społecznego” i „kapitału kulturowego”, które mogą kształtować jego perspektywę oraz sposób postrzegania i analizowania zjawisk społecznych. Podkreślał również, że badacze powinni być świadomi strukturalnych warunków, które determinują ich postrzeganie świata. W jego kontekście „kompetencja autobiograficzna” oznacza zdolność badacza do rozpoznawania wpływu jego własnych doświadczeń i pozycji w społeczeństwie na sposób formułowania pytań badawczych oraz interpretację danych (Turner, 2010, s. 597–603). I tu pojawia się również odpowiedzialność wynikająca z pozycji społecznej nauczyciela. Nauczyciel poprzez swój „kapitał” intelektualny i kulturowy stanowi swoisty „filtr” dla niezliczonej ilości informacji napływających do

uczniów. Owa odpowiedzialność wskazuje ona na szereg zobowiązań moralnych, etycznych i prawnych, które nauczyciel musi wypełniać w stosunku do swoich uczniów, ich rodzin oraz społeczeństwa. Nauczyciel staje się nie tylko przekazicielem wiedzy, ale także mentorem, wychowawcą i autorytetem moralnym.

Refleksyjność można też rozumieć jako samoistną cechę kształcenia. Odnosi się do procesu, w którym uczniowie, studenci lub nauczyciele świadomie analizują swoje doświadczenia edukacyjne, a także metody nauczania, które stosują, aby poprawić jakość nauki i wpływać na własny rozwój osobisty. Będzie polegała na zdolności do krytycznego myślenia o tym, czego się uczy, jak się uczy, a także na rozważaniu swoich działań metodycznych w kontekście szerszego obrazu edukacji i życia. W edukacji refleksyjność jest istotnym elementem procesu uczenia się, ponieważ pozwala na głębsze zrozumienie przyswajanych treści oraz rozwój umiejętności samodzielnego rozwiązywania problemów i podejmowania decyzji.

I na koniec, zdolność do refleksji nad własnymi myślami, przekonaniem, emocjami oraz zachowaniami, była badana przez psychologów i filozofów psychologicznych, którzy analizowali jej rolę w rozwoju osobistym, poznaniu oraz w kontekście procesów myślenia i samoregulacji. Jednym z pierwszych i najważniejszych badaczy refleksyjności w psychologii jest John Dewey, amerykański filozof i pedagog, który w swoich pracach podkreślał znaczenie refleksyjnego myślenia w procesie uczenia się. Dewey rozwinął pojęcie „refleksyjnego myślenia” jako aktywnego procesu rozwiązywania problemów, który wymaga oceny, analizy i rozważenia różnych możliwości (Dewey, 1910). Twierdził, że kiedy jednostka angażuje się w refleksję, nie tylko porównuje nowe doświadczenie z wcześniejszymi, ale stara się także wyciągnąć wnioski, które mogą wpłynąć na jej przyszłe działania (Dewey, 1916). Jego podejście do refleksji należy uznać za kluczowe w kontekście edukacji, gdzie uczniowie są zachęceni do samodzielnego analizowania swoich doświadczeń. Problematykę w nurcie refleksyjnego działania kontynuował Donald Schön w swojej publikacji „The Reflective Practitioner” (1983). Podkreślał, że profesjonaliści, w tym nauczyciele, powinni nie tylko stosować swoje umiejętności i wiedzę w praktyce, ale także regularnie analizować swoje działania, aby się doskonalić. Wyodrębnił refleksję w działaniu (ang. *reflection-in-action*) i refleksję na działaniu (ang. *reflection-on-action*). W pierwszym przypadku kluczowym elementem byłaby umiejętność refleksji w trakcie wykonywania czynności zawodowej (praktycy zamiast działać na podstawie gotowych schematów, w trakcie swojej pracy podejmować będą refleksję nad tym, co robią i analizować dostosowując swoje działanie w czasie rzeczywistym). W drugim przypadku po wykonaniu danej czynności, specjalista dokonywać będzie analizy swoich działań (refleksja ta dotyczyłaby przeszłości i byłaby procesem uczenia

się na doświadczeniach). Według Donald'a Schön'a aby zrozumieć swoje decyzje i działanie, profesjonaliści muszą być w stanie opisać i zanalizować swoją pracę. „Mówienie o pracy” stałoby się częścią refleksyjnego procesu, który pomagałby w zrozumieniu i doskonaleniu praktyki zawodowej. Podejście Schön'a do roli refleksji w edukacji miało znaczny wpływ na rozwój teorii uczenia się dorosłych i kształcenia nauczycieli (Schön, 1983).

2. Refleksyjność w edukacji

Niewątpliwie refleksyjność stała się kategorią silnie zakorzoną w pedagogice „w wymiarze poznawczym zwraca się uwagę na związek refleksyjności z formami myślenia, procesami uczenia się i profesjonalizacją. Natomiast w aspekcie pedagogicznym refleksyjność omawiana jest szczególnie w odniesieniu do procesów uczenia się. W takim ujęciu jest umiejętnością, której można się nauczyć i można ją rozwijać” (Chrost, 2017, s. 140). Refleksyjność nauczycieli to ich zdolność do krytycznej oceny i refleksji nad własną praktyką pedagogiczną. Oznacza to, że nauczyciele powinni regularnie i krytycznie oceniać swoją pracę, w celu doskonalenia swoich umiejętności i lepszego spełniania potrzeb uczniów. Dzięki niej nauczyciele są w stanie lepiej dopasować swoje metody nauczania do indywidualnych potrzeb każdego ucznia.

„Refleksyjność zaczyna się wówczas, kiedy człowiek głęboko zastanawia się nad sobą, nad tym, co robi, oraz rozważa wiedzę, którą posiada, po to, by ją rozpoznać i ulepszyć” (Chrost, 2017, s. 142), a Mirosława Nowak-Dziemianowicz pojmuje refleksyjność nauczyciela jako proces ciągłego analizowania i doskonalenia własnej praktyki pedagogicznej. W jej koncepcji refleksyjność to zdolność nauczycieli do krytycznej analizy własnej praktyki edukacyjnej, której ważnym komponentem jest wiedza i kompetencje nauczyciela. „Na profesjonalną wiedzę nauczyciela, niezbędną dla adekwatnego do potrzeb współczesnej edukacji sposobu pełnienia swej zawodowej roli składa się wiedza o otaczającym świecie, o relacjach ja – świat, o sobie samym (samowiedza nauczyciela)” (Nowak-Dziemianowicz, 2014, s. 133). Z kolei szeroko rozumiana wiedza, którą posiada nauczyciel (m.in. profesjonalna, techniczna, praktyczno-moralna, wiedza o sobie samym) skutkuje pojawieniem się nowych kompetencji niezbędnych w skutecznym sprawowaniu zawodu nauczyciela. Podstawowa kompetencja, do której zalicza się zdolność do dokonywania wyboru, wynika ze specyfiki złożoności współczesnego świata. Zróżnicowana oferta wyrażająca się choćby w pluralizmie poglądów aksjologicznych, mnogości i różnorodności oferowanych usług, kultury powoduje, że „nauczyciel współczesny w zderzeniu z ową wielością

i różnorodnością poczuć może bezradność, bezsilność lub bezkrytyczne dążenie do „uczestniczenia w zmianach. Potrzebna jest mu natomiast w tej sytuacji zdolność do dokonywania wyboru dotycząca decyzji w sprawie preferowania pewnych wartości” (Tamże, s. 135). Wiąże się to nierozdzielnie z kolejną współwystępującą kompetencją na jaką autorka zwraca uwagę – rozumienie zmiany w duchu krytycyzmu, ujawniającego sprzeczności, zagrożenia i przekłamywania. „Adaptacja do zmiany staje się koniecznością, jest wyzwaniem dla nauczycieli, określa ich rolę, stwarza możliwości rozwoju i przekształceń w obrębie tej roli. Jednakże sama adaptacja rozumiana jako konieczne przystosowanie do zmieniającej się rzeczywistości nie wystarcza. Potrzebna jest kreatywność rozumiana jako warunek powstawania nowej świadomości, którą można nazwać świadomością krytyczną” (Tamże, s. 136).

Refleksyjny nauczyciel regularnie analizuje swoje działania, podejmuje decyzje na podstawie wiedzy i doświadczenia oraz bada, jak jego działania wpływają na uczniów. Zadaje sobie pytania dotyczące swojego nauczania, takie jak: co dzisiaj dobrze poszło?, co można było zrobić lepiej?, co mogę zrobić, aby lepiej spełnić potrzeby moich uczniów? Dzięki temu nauczyciel może dostosować swoje metody nauczania do indywidualnych potrzeb uczniów. Wspieranie refleksyjności nauczycieli powinno być ważnym elementem zarówno w procesie ich kształcenia, jak i w trakcie pracy. Szkoły powinny zapewnić nauczycielom odpowiednie narzędzia i przestrzenie do refleksji nad własną praktyką, aby mogli stale doskonalić swoje umiejętności i przyczynić się do poprawy jakości edukacji, a więc to również zdolności do krytycznej samooceny i refleksji nad swoją pracą w celu ulepszania jej i osiągania lepszych wyników.

3. Badania własne refleksyjności młodych pedagogów

Koncepcja podjętych badań wynikała z próby rekonstrukcji wymiarów refleksyjności nauczycieli na początku swojej drogi zawodowej. Badania opierały się na analizie danych jakościowych zgromadzonych w toku badań przeprowadzonych wśród młodych nauczycieli, których staż nie przekraczał 10. lat doświadczenia w zawodzie. Stanowi to ważny warunek efektywnej refleksyjności. Dobór badanej grupy był celowy i badaniami objęto 33 nauczycieli, mieszkańców województwa małopolskiego.

Według słownika języka polskiego Kopalińskiego łacińska etymologia tego terminu refleksyjność pochodzi od *rē-flectō*, *flexi*, *flexum* (zgiąć wstecz, zwrócić wstecz), *rē-fluō*, *re-fluxi* (płynąć wstecz), *reflexio*, *-onis* (odbić, odzwierciedlić). Oznacza ono zginanie, przechylenie, odbijanie, zawracanie (Kopaliński 1989).

Refleks to też blask, odbicie i powstający w jego wyniku również cień we własnej świadomości dotychczasowych doświadczeń nauczycielskich. Dlatego podjęte badania jakościowe przeprowadzono w oparciu o swobodne, anonimowe wypowiedzi pisemne w formie eseju na temat „Blaski i cienie bycia nauczycielem”. W toku prowadzonej analizy jakościowej próbowano poszukać odpowiedzi na pytania: „Jakie obszary doświadczenia zawodowego stanowią treść refleksyjnego namysłu nauczyciela? Jak rozumiane jest bycie nauczycielem?”

Teksty analizowane były w podejściu nieustrukturyzowanym, które polega na tym, że nie zakładamy żadnych wcześniej ustalonych zasad analizy. Czytając materiał empiryczny, próbuje się znaleźć „kluczowe tematy i tym samym naskicować obraz założeń i znaczeń, składających się na kulturowy świat, którego częścią są analizowane teksty” (Denzin, Lincoln 2009, s. 326).

Dokonano selekcji analizowanych treści na poszczególne obszary refleksyjności nauczycieli. W toku tej procedury wyłoniły się następujące obszary będące treścią refleksyjnego namysłu nad zawodem nauczyciela i procesem dydaktycznym:

1. Systematyczna samoocena swojej pracy i działań dydaktycznych.
 - „Czasami nie jestem do końca pewny, czy moja metoda nauczania jest najlepsza, ale staram się codziennie zastanawiać, co mogę poprawić”, „wracam do moich starych zapisków i sprawdzam, czy lekcje są dobrze zaplanowane”, „nie zawsze wszystko wychodzi mi idealnie, uczniowie są nie do przewidzenia”, „czasem zastanawiam się, czy czegoś nie zapomniałam na lekcji”, „widzę, że niestety uczeń nudzi się jak gładzę”, „myślę, że z pasją i zaangażowaniem wykonuję swoją pracę”, „mam niewielki staż, ale myślę, że dobrze wykonuję swoją pracę, lubię dzieci (...)”, „staram się jak najlepiej pomagać dzieciom”.
2. Analiza sukcesów i porażek w celu doskonalenia swoich umiejętności i działań.
 - „W klasie pojawiają się konflikty i trudno nad tym zapanować”, „przydałyby się szkolenia z zakresu zarządzania kryzysem wśród młodzieży”, „szczególnie trudna jest praca z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Stale muszę się szkolić”, „najlepiej jak uczeń sam podejdzie i wykaże zainteresowanie, wtedy chce się uczyć!”, „mam satysfakcję, gdy udaje mi się wykorzystać nowe pomysły”.
3. Przyjmowanie informacji zwrotnych od uczniów, rodziców i innych nauczycieli.
 - „Porażką był także brak odpowiedniej komunikacji z uczniami i ich rodzicami”, „rozmowy o problemach, (...) były zbyt rzadkie”, „mamy spotkania zespołów raz w miesiącu”, „spotkania z rodzicami trwają

- bardzo długo”, „młodzież ma teraz dużo problemów i nie ma z kim o tym porozmawiać”, „mamy stale jakieś konferencje”, „lubię moje koleżanki i jak potrzebuję pomocy to zawsze mogę na nie liczyć”, „inni nauczyciele mówią za dużo”, „przekazuję informacje przez dziennik elektroniczny”, „systematycznie spotykamy się w ramach zespołów zadaniowych”.
4. Doskonalenie swojej wiedzy i umiejętności poprzez szkolenia, kursy i rozwój osobisty.
 - „uczestniczę w kursach, szkoleniach i konferencjach”, „brakuje mi czasu na przygotowanie się do lekcji, bo bardzo dużo czasu przeznaczam na moje studia podyplomowe, bez tego mogę nie mieć zatrudnienia”, „dyrektor organizuje raz w miesiącu konferencję szkoleniową”, „(...) wymaga to nie tylko znajomości obsługi programów, ale również umiejętności wykorzystania ich w sposób efektywny dla uczniów”, „lubię uczyć się nowych rzeczy”, „często mamy spotkania na terenie szkoły”.
 5. Dostosowywanie swojego stylu nauczania i podejścia do indywidualnych potrzeb uczniów.
 - „praca z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych wymaga stałego uaktualniania dokumentacji i wypełniania nowych dokumentów”, „mam (...) dobrych uczniów, (...) którym staram się zaproponować trudniejsze zadania lub dodatkowe materiały z przedmiotu”, „dużo jest uczniów w mojej klasie, którzy wymagają dodatkowej pomocy i wsparcia”, „dla uczniów z problemami co roku piszę nowe dostosowania”, „szczególnie trudne jest to, że mam uczniów z innych krajów (...), którzy nie znają języka”, „(...) takich jak dysleksja, ADHD, czy inne zaburzenia, wprowadzam odpowiednie ułatwienia”, „w szkole obowiązują dostosowania dla uczniów z SPE”, „nie przeszkadza mi to, że uczeń czegoś nie rozumie. Jestem od tego, żeby mu pomóc”.
 6. Tworzenie celów i planów nauczania, które pozwalają na pomiar postępów i ocenę skuteczności swojej pracy.
 - „odpowiedzialna jestem za EWD”, „pracuję z klasą integracyjną i stale muszę być otwarta na sprawdzanie postępów uczniów”, „stale wymaga się od nas dokumentów z zakresu dostosowań wymagań edukacyjnych dla uczniów z SPE”.
 7. Używanie refleksji jako narzędzia do podejmowania decyzji i rozwiązywania problemów.
 - „zastanawiam się nad moimi trudnościami, które kiedyś miałam i nie chcę powtarzać błędów nauczycieli, których sama miałam”, „kiedyś nie umiałem tańczyć, ale teraz będąc nauczycielem wf umiem więcej”.

„zastanawiam się nad moim stresem, z którym nie potrafiłem sobie czasem poradzić, ale teraz kiedy pomagam innym jest lepiej”, „nie mogłam z siebie wydobyć słowa, zaskoczyło mnie to, (...) zaczęłam o tym czytać”, „mam takie własne doświadczenie (...) i teraz wiem, że to może być trudne dla ucznia”, „nie wiem co poszło nie tak?”, „czasem zastanawiam się, co zrobić więcej?”.

4. Wnioski

Nawet nauczyciele z krótkim stażem w zawodzie i niewielkim doświadczeniem w pracy z dziećmi i młodzieżą wykazują wiele elementów będących przedmiotem ich refleksji. Mnogość pojawiających się zagadnień świadczy o zaangażowaniu i wielowątkowym uwikłaniu ludzi edukacji w aktywność życiową jaką jest praca zawodowa. Z analizy wytworzonych tekstów wynika, że posiadają głęboką zdolność do namysłu nad przebiegiem własnej drogi zawodowej. Regularnie analizują różne aspekty swojej pracy, wykazują chęć do ciągłego doskonalenia i uczenia się. Prezentowana kompetencja refleksyjności wskazuje na ich gotowość do krytycznego spojrzenia na swoje metody nauczania, na zróżnicowane podejście do uczniów oraz wykorzystywane strategie dydaktyczne. Wykazują kreatywność i elastyczność w umiejętności dostosowania się do zmieniających się okoliczności w klasie. Analizują swoje doświadczenia i wyciągają z nich wnioski. Mogą szybciej zauważać potrzebę zmian w swoich metodach nauczania i być bardziej otwarci na innowacje.

Wykazują też samoświadomość co do źródeł własnego refleksyjnego działania. Najważniejszym wskazywanym źródłem refleksyjności jest codzienna stosowana praktyka, nabywanie doświadczenia w działaniu. Refleksja nad własnym nauczaniem, interakcjami z uczniami, organizowaniem lekcji czy zarządzaniem klasą. Dodatkowo, interakcje ze współpracownikami z pracy i wymiana doświadczeń z innymi, a nade wszystko współpraca w ramach zespołów nauczycielskich, uczestnictwo w radach pedagogicznych, spotkaniach zespołów nauczycielskich. Nauczyciele cenią również udział w szkoleniach, warsztatach czy kursach rozwoju zawodowego jako miejsce dostarczania nowych narzędzi i przykładów dobrych praktyk, które mogą wpływać na ich refleksyjność. Doceniają też wiedzę teoretyczną, którą zdobywają w trakcie studiów czy samodzielnej lektury. Czasami źródłem refleksji są własne doświadczenia życiowe nauczyciela, które wpływają na jego postawy i działają samowrotnie modyfikując podejście do uczniów oraz metod pracy.

5. Zakończenie

Refleksyjność nauczycieli stanowi kluczową umiejętność samodzielnego, krytycznego myślenia o własnej pracy. Ma na celu ulepszanie i podnoszenie jakości działań dydaktycznych. Wymaga ona regularnego, systematycznego oraz metodycznego analizowania swoich zachowań jako nauczyciela, cały czas mając na względzie potrzeby uczniów, jego opiekunów oraz odpowiadając na zapotrzebowanie systemu edukacyjnego.

Dodatkowo, refleksyjność jest taką kompetencją, która opiera się na otwartości na sugestie, konstruktywną krytykę i opinie ze strony innych nauczycieli, uczniów oraz rodziców. Samokrytyczne podejście do swojej pracy i umiejętność przyjmowania informacji zwrotnych wpływa na kształtowanie pozytywnych relacji ze wszystkimi podmiotami edukacji oraz na budowanie skutecznych strategii nauczania. Dzięki refleksyjności nauczyciele są gotowi do przemyślanego planowania zajęć i lekcji z zastosowaniem różnorodnych metod i technik dydaktycznych, tak aby proces nauczania był skuteczny oraz dostosowany do indywidualnych potrzeb i umiejętności uczniów.

Współczesny świat, z jego dynamicznymi zmianami, cyfryzacją, globalizacją i rozwojem technologii, stawia przed nauczycielami szereg wyzwań, które mogą ograniczać ich refleksyjność. Nauczyciel zmagają się z ogromną ilością informacji, z których część pochodzi z Internetu i mediów społecznościowych. Stale rosnąca liczba narzędzi cyfrowych, platform edukacyjnych i zasobów internetowych może prowadzić do poczucia przytłoczenia, co utrudnia skupienie się nad prowadzonym przez siebie procesem nauczania, wykorzystywanymi metodami, formami i technikami kształcenia. System edukacyjny coraz częściej kładzie nacisk na wyniki testów, a presja osiągnięcia najlepszych z możliwych wyników ogranicza czas i przestrzeń nad zastanowieniem się nad przebiegiem relacji z uczniem. Nauczyciele często muszą dostosowywać swoje działania do wymagań zewnętrznych (np. standardy, programy nauczania, egzaminy), co zmniejsza możliwość swobodnej refleksji nad własną praktyką i dostosowania jej do potrzeb uczniów. Zajmowanie się papierkową robotą, raportowaniem, wypełnianiem formularzy czy dokumentowaniem postępów uczniów odciąga uwagę nauczycieli od samego procesu nauczania. Przeciążenie obowiązkami może w końcu prowadzić do wypalenia zawodowego, które w dużej mierze wynika z braku czasu na zastanowienie się nad własną rolą w edukacji.

Współczesny nauczyciel często pełni funkcje, które wykraczają poza tradycyjne nauczanie – jest mentorem, doradcą, psychologiem, organizatorem. W związku z tym, jego rola stała się bardziej złożona, a to z kolei może prowadzić do rozproszenia jego uwagi i utrudniać skupienie na refleksyjnej analizie własnej pracy.

Podsumowując, współczesna organizacja edukacji, warunki społeczne, trudności komunikacyjne i postępująca technologia stawia przed nauczycielami wyzwania, które mogą skutecznie ograniczać ich zdolność do głębokiej refleksji nad własnym zawodem. Rozwiązaniem może być m.in. znalezienie równowagi między technologią, administracją a czasem na osobistą refleksję oraz wspieranie kultury współpracy i dzielenia się doświadczeniami w ramach społeczności.

STRESZCZENIE: Refleksyjność jest jedną z najważniejszych kompetencji umysłowych współczesnego człowieka. Szczególna odpowiedzialność ciąży na nauczycielach bowiem to oni jako pierwsi dokonują selekcji i przetwarzania informacji napływających z różnych źródeł z których czerpią wiedzę dzieci i młodzież. Poprzez swoje kompetencje w zakresie wnikliwej analizy, docierania od źródeł wiedzy, przetwarzania, kwantyfikowania, interpretowania i selekcjonowania są pośrednikiem między światem zewnętrznym a wewnętrznym stanem umysłu uczniów. Mając kompetencje z zakresu refleksyjności sami posiadają zdolność do głębokiego namysłu nad stanem i źródłem swojej wiedzy. Artykuł podejmuje problematykę i prezentuje, że zawód nauczyciela skupia wszystkie wymagania dotyczące kompetencji refleksyjności, umiejętności związanej z analizowaniem własnych doświadczeń, myśli i działań w celu lepszego rozumienia siebie, innych osób oraz sytuacji, w których znajdujemy się będąc w środowisku szkolnym.

SŁOWA KLUCZOWE: kompetencja umysłowa, refleksyjność, pedeutologia, środowisko szkolne

ABSTRACT: Reflexivity is one of the most important mental skills of modern man. Teachers have a special responsibility because they are the first to select and process information from the various sources from which children and young people draw their knowledge. Through their competence in insightful analysis, accessing sources of knowledge, processing, quantifying, interpreting and selecting, they are the intermediary between the external world and the internal state of mind of the pupils. With reflective competence, they themselves have the capacity to reflect deeply on the state and source of their knowledge. The article takes up this issue and shows that the teaching profession brings together all the requirements of reflective competence, a skill related to analysing one's own experiences, thoughts and actions in order to better understand oneself, others and the situations one finds oneself in while being in a school environment.

KEYWORDS: mental competence, reflexivity, pedeutology, school environment

АНОТАЦІЯ: Рефлексивність – одна з найважливіших ментальних навичок сучасної людини. Вчителі несуть особливу відповідальність, оскільки вони першими відбирають і обробляють інформацію з різних джерел, з яких діти та молодь черпають свої знання. Завдяки своїй компетентності у глибокому аналізі, доступі до джерел знань, обробці, кількісній оцінці, інтерпретації та відборі, вони є посередником між зовнішнім світом і внутрішнім душевним станом учнів. Володіючи рефлексивною компетентністю, вони самі здатні глибоко

рефлексувати над станом і джерелом своїх знань. У статті розглянуто це питання і показано, що професія вчителя об'єднує всі вимоги рефлексивної компетентності – вміння аналізувати власний досвід, думки і дії з метою кращого розуміння себе, інших і ситуацій, в яких опиняєшся, перебуваючи в шкільному середовищі.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: ментальна компетентність, рефлексивність, педовтологія, шкільне середовище

Bibliografia

- Bourdieu, P., Sawisz, A. (2001). *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*. Oficyna Naukowa.
- Chrost, M. (2017). Refleksyjność w wychowaniu. Proces poznawania siebie. *Studia Paedagogica Ignatiana. Rocznik Wydziału Pedagogicznego Akademii „Ignatianum” w Krakowie*, 20(2), 131–144.
- Denzin, K. N., Lincoln, S. Y. (2009). *Metody badań jakościowych*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dewey, J. (1910). *How We Think*. D.C. Heath & Co.
- Dewey, J. (1916). *Democracy and Education*. Macmillan.
- Dróźka, W., (2006). Kategorie analityczne w badaniach pedeutologicznych – w świetle założeń refleksyjnych nurtów poznawczych w naukach społecznych. *Chowanna*, 1/2006, 26–48.
- Giddens, A. (2002). *Runaway World: How Globalization is Shaping Our Lives*. Routledge.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Polity Press.
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press.
- Giddens, A. (2001). *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności* (A. Szulżycka. Tłum.). PWN.
- Jan Paweł II (1983). *Apel Jasnogórski*. Rozważanie wygłoszone do młodzieży. Częstochowa, 18 czerwca 1983, Pobrano z: <http://nauczaniejp2.pl/dokument>
- Jankowska, A. (2023). Refleksyjność – kompetencja czy predyspozycja? *Około Pedagogii*, 3/2023.
- Kopaliński, W. (1989). *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*. WP.
- Manterys, A. (2001). Wstęp do wydania polskiego. W: A. Giddens, *Nowe zasady metody socjologicznej. Pozytywna krytyka socjologii interpretatywnych*. Zakład Wydawniczy Nomos.
- Nowak-Dziemianowicz, M. (2014). *Oblicza edukacji. Między pozorami a refleksyjną zmianą*. Dolnośląska Szkoła Wyższa we Wrocławiu.

- Schön, D. A. (1983). *The reflective practitioner: How professionals think in action*. Basic Books.
- Sztompka, P. (2002). *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Wydawnictwo Znak.
- Turner, J. H., (2010). *Struktura teorii socjologicznej*. Wydawnictwo Naukowe PWN.